

Borges dilemmája

PUBLICISZTIKA - LXI. évfolyam, 17. szám, 2017. április 28.

A rendkívüli törvénymódosítással fenyegetett Közép-európai Egyetem (CEU) melletti demonstrációk központi jelmondata ez: „Most a CEU, de ki a következő?”. A kérdés annyiban elhibázott, hogy a CEU már maga sem az első, hiszen a magyar felsőoktatás átalakítása a „nemzeti” felsőoktatási törvény 2011-es elfogadása óta zajlik a források elvonása, az autonómiák csorbítása, az intézmények önkényes átcsoportosítása stb., stb. révén. A folyamat persze nem áll majd meg a CEU vegzálásánál és kilátásba helyezett bezárásánál, de mi mind a „következők” voltunk eddig is.

Versenyben az ámokfutók

Az események oly gyorsan követik egymást, hogy mire ez az írás megjelenik, addigra minden és mindennek az ellenkezője is megtörténhet; mégis érdemes rögzíteni, hol is tartunk.

Továbbra sincs értelmes és elfogadható ok arra, hogy miért kellett és miért most kellett a lex CEU-t végigverni a parlamenten. A „csakazértis” attitűd, amely oly jellemző erre a kormányra és különösen a fejére, azonban már érthető: minél nagyobb az ellenállás, annál nagyobb erőt kell mutatni, mert a hívek csak akkor maradnak mellettünk. Minden tárgyalás és kompromisszum a gyengeség jele. És így biztosítható, hogy nincsen „kibeszélés” a sorból, ami melleleg egy velejéig bolsevik attitűd, és olyan távol esik a demokratikus kormányzás gyakorlatától, mint a felcsúti akadémia a Collège de France-tól.

Közben persze az engedetlen hívek között szét kell csapni. A „nőügyben” érintett Szemerkényi Réka washingtoni nagykövet Ara-Kovács Attila blogja szerint ott botlott el, hogy – miután hónapok óta nem érte el, hogy Orbánt, de legalább Szijjártót fogadják az USA-ban – azt sem tudta megértetni, hogy a lex CEU-t ne tartsák az amerikaiak elképesztő sületlenségnek, amint azt már a törvényjavaslat benyújtásakor sokan megjósoltuk. Zárójelben említem meg, hogy az oly nagy felháborodást kiváltott megjegyzés megítélésem szerint egy sima, bár jellemző lapszus, elszólás lehetett: Orbán azt akarta mondani, hogy „külügyekkel nem foglalkozom”, de amikor felvillant előtte, hogy itt egy nőről van szó, és emellett igyekezett humorral is elütni a kérdést, beugrott helyette a „nőügy” – ami teljesen összefér számos más megjegyzésével, illetve attitűdjével (például a kormányból hiányzó nőkről mondottakkal vagy a Merkel-látogatást illetően elsütött „hölgyekkel nem vitatkozunk” szöveggel, nem beszélve a szertartásos és esetenként félresikerült kézcsókokról).

De a kibeszélés olyannyira elképzelhetetlen, hogy az atlantistaként ismert Németh Zsolt is képes volt kijelenteni: az éppen itt tartózkodó külügyminisztériumi helyettes államtitkár nem a hivatalos álláspontot képviseli, ami már önmagában is agyrém, de ezzel egyidőben Washingtonban a minisztérium szóvivője is megerősítette, hogy a szövetségi államnak nincs tárgyalnivalója a felsőoktatást érintő nemzetközi szerződés ügyében, valamint kérte, hogy a lex CEU-t egyáltalán ne alkalmazzák.

A magyar kormányzóvivő pedig kinyilvánította, hogy a törvény visszavonásáról szó sem lehet, de persze azt is tudjuk, hogy meddig tart egy szóvivő szavatossága: a főnöke következő mondatáig. A „Soros és nemzetközi hálózata által becsapott” több ezer tudósra, egyetemi vezetők hosszú sorára, valamint Nobel-díjasokra mutogató pártemberekről pedig már szó se essék: ilyen mélyre utoljára talán a Rákosi- meg a korai Kádár-korszakban süllyedt a hírek tálalása. Ezekre az időkre már csak azért is hasonlít a mostani, mert az akkori önkéntes „sajtólevelezők” tevékenysége köszön vissza a blogok és kommentek alpári nyelvezetéből és tájékozódni nem képes vagy nem akaró szerzőiknek a „migráns, Soros, Brüsszel”

szavakkal összefoglalható kormányzati iránymutatásokat szorosan követő, sőt túlteljesítő lelkes megnyilatkozásaiból.

Hány diploma?

Fel sem merül például a CEU kettős identitását hibáztatók fejében, hogy a magyar diplomákkal szemben más követelményeket alkalmaznak, mint a New York államban akkreditált amerikai fokozatok esetében. Ez a körülmény pedig megakadályozza, hogy az USA-ban érvényes diplomákat idehaza is automatikusan érvényesítsék.

Évekkel ezelőtt a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) akkori elnökével folytatott többfordulós vitámban (*Szélmalomharc az adatbázissal, ÉS, 2008/37., szept.12.*) rámutattam, hogy a hazai képzési rendszer a főállású tanárok, de leginkább a professzorok minimális számával kívánja „megfogni” a doktori fokozatok kiadására áhítozó intézményeket – ahelyett, hogy a tudományos-szakmai teljesítményüket, illetve a képzés tartalmát vizsgálná. Ez utóbbi ugyanis nemcsak munkaigényes, de olyan minősítéseken alapul, amelyekre a kisebb létszámú diszciplínákban hiába keresnénk akár névtelen bírálókat is, hiszen ki tudja, mikor kapja vissza a megbírálttól az ugyancsak névtelen negatív véleményt. Marad tehát a formális szempont: mutasd, hány professzorod van, és megmondom, mennyit érsz.

Ezzel szemben az amerikai minősítés, amelynek egy-két részletét múltkori cikkemben (*A CEU a világ bús tengerén, ÉS, 2017/ 14., ápr. 7.*) ismertettem, jórészt tartalmi kérdésekre koncentrál. Ezért lehet a CEU-n többek között egy olyan matematikai doktori program, amelyet a MAB nem tudna befogadni, hiszen nem a CEU-n főállású alkalmazásban álló tanárok oktatnak benne, hanem az MTA Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézetének egyébként nagy nemzetközi elismertségnek örvendő munkatársai. New York államban ez elég az elfogadáshoz, de idehaza egy doktori iskola úgynevezett törzstagjai között maximum egy akadémiai kutató lehet, az is csak (most nem részletezett) további feltételek megléte esetén.

Matematikából tehát a CEU nem ad ki magyar diplomát, és belátható időn belül nem is fog – hacsak a New York államra is kiterjedő hatókörű amerikai akkreditációs bizottság vagy netán egy új amerikai felsőoktatási törvény (ide most tessék egy „szmájlit” képzelni!) nem írja elő, hogy az USA-ban érvényes diplomához az egyetemnek a működési országában is elfogadott diplomát kell tudnia kiadni, legalább a viszonyosság kedvéért – ha már a mi most megtoldott felsőoktatási törvényünk megszabta, hogy az USA-ban mit kell teljesíteniük az ott akkreditált egyetemeknek. Azért erre egy darabig nem érdemes számítani, mert Trump ide vagy oda, az abszurditás még odaát sem öntött el minden szintet.

Palkovics a színre lép

Az oktatási államtitkár – szemben a főállású politikusokkal – kibeszélt a sorból. Amíg Lázár Jánostól Kósa Lajoson és Németh Szilárdon át a kormányfőig mindenki a CEU úgynevezett csalását és a törvények mindenkire kötelező voltát emlegette (alaptalanul, mint arra legutóbbi cikkemben is rámutattam), Palkovics egy furcsa brüsszeli nyilatkozatában egy sajátos licencszerződés megvalósítását ajánlotta a CEU vezetésének, amit azonban ők visszakézből elhárítottak, következetesen ragaszkodva az eddigi jogszerű működésük folytatásának a lehetőségéhez.

Az államtitkárt valószínűleg a hely szelleme érintette meg: Brüsszelben a hazainál nyilván tájékozottabb és vitaképesebb környezetben mégsem vádolhatta törvényszegéssel a CEU-t, s ezért igyekezett egy látszatra törvényes, valójában ezzel tényleges csalásra ösztönző megoldást javasolni. Az EMMI honlapján látható közlemény ez alkalommal is sokatmondóan fogalmaz. Tárgyalópartnere, Frans Timmermans alelnök úgymond „megértette a magyar kormány érvelését”. Ez persze azt jelenti, hogy felfogta a szavak értelmét, de azt nem, hogy egyet is értett az érvekkel. Ott is elmondta Palkovics, hogy „a kormánynak nem áll szándékában semmilyen egyetemet megszüntetni”, de persze Timmermans is tisztában van vele,

hogy csupán egy olyan törvénymódosítást vertek át a parlamenten (rendkívüli sürgősséggel!), amely ellehetetleníti a CEU-nak a külföldön működő amerikai egyetemekre jellemző működési rendjét.

De Palkovicsnak nem is a brüsszeli ténykedése az érdekes, hanem belekeveredése ebbe a megnyerhetetlen játszmába. Mint azt több hírportál is megírta, csaknem három évvel ezelőtt Orbán Viktor személyes felkérésére és csupán két évre vállalta el a posztot az évenként lecserélt reszortfelelős helyettes államtitkárok sorozatos kudarcai után, és bár az általa kezdeményezett változások sokak ellenkezését váltották ki, a miniszterelnök elégedett lehetett vele, mivel nemcsak továbbszolgál, hanem a felsőoktatási után a teljes oktatási „tárcát” is megkapta. Ráadásul mindezt nyilván Balog Zoltán miniszter feje fölött intézve, amit az eredeti megbízásának a körülményei is jól mutatnak, hiszen elengedéséről maga a miniszterelnök tárgyalta akkori németországi munkahelyének legfelső vezetőivel.

Kérdéses persze az is, mit tekintünk sikernek. A Felsőoktatási stratégia (FS) itt-ott toldozott írott malaszt maradt, amelyből (vagy amelynek ellenére) újabban az agráregyetemekkel és -karokkal való dámajáték kerekedik ki, vagy a Pető Intézetnek a Semmelweis Egyetembe való beolvasztása, gyakorlatilag ad hoc megoldásokként, sőt az utóbbi esetében tűzoltásként. Mindamellett nem látszik nemhogy jelentős, de semmilyen emelkedés az ún. „STEM” (természettudományi és mérnöki) szakokra jelentkezők számában, ami az FS egyik legfontosabb célkitűzése volt. A legjobb diákok továbbra is külföldön keresnek egyetemet, amihez – teszem hozzá mintegy zárójelben – a CEU ellehetetlenítése akkor is jelentős mértékben járul hozzá, ha csupán mesterszinten (MA, MSc) oktat, amelyre nem a frissen érettségizettek jelentkeznek. Nem beszélve a Magyar Rektori Konferencia karakánnak nem mondható nyilatkozatában megfogalmazott félelméről, hogy a CEU esetleges bezárása miatt, de hozzáteszem: már a friss törvénymódosítás híre következtében is, nem jelentkeznek majd külföldi diákok a hazai egyetemek számára kiemelkedő bevételi forrást jelentő idegen nyelvű képzésekre.

Itthoni akadémiai körökben, amelyek Palkovics oktatói, kutatói és fejlesztői munkáját igen magasra értékelik, értetlenséggel figyelik, ahogy vállalhatatlan ügyeknek kötelezi el magát ez a saját szakmájában megkérdőjelezhetetlen tekintély. Egyetlen magyarozatként a nemrég a *hvg.hu*-ban megjelent interjúrészte szolgál: „Az államtitkári szerepet, köszönöm, megnéztem. Rendben van, de nem szeretnék még egyszer államtitkár lenni (...) második embernek nem jó lenni.” Amire a portál azt a sejtését pendíti meg, hogy vagy egy önálló tárcában oktatási miniszter, vagy a kutatással és innovációval foglalkozó tárca vezetője lenne.

Az biztos, hogy eddigi preferenciáiból megítélve aligha várnának bőséges évek a társadalomtudományi és humán területek kutatóira és oktatóira, de ez nyilván a kormányfőt sem zavarja. Akkor pedig akár Palkovics, akár a főnöke honnan fogja megtudni a „hübrisz” szó jelentését?

Ha ti ellenem, ki velem?

Már a múltkori írásomban is említettem, hogy meglepő volt a CEU melletti első tüntetésen oly sok, amúgy valószínűleg felvonulásokra aligha járó professzort, akadémikust látni: a CEU ügye nyilvánvalóan megérintette a tudományos közéletet.

Orbán Viktor az egyik vasárnap reggeli interjújában is felvetette: „nem értem, miért van az, hogy magyar akadémikusok, tudósok, hazai egyetemeken tanító professzorok nem azért lépnek fel, hogy az ő egyetemeik is megkapják azokat a jogokat, amelyeket a CEU élvez, hanem amellettt állnak ki, hogy Soros György megtarthassa a privilégiumait”. Mint már abban a cikkemben is kifejtettem, azokkal a bizonyos jogokkal minden magyar egyetem rendelkezik, csak pénz, paripa és fegyver kellene, hogy az USA-ban akkreditáltassák angol nyelvű képzéseiket. CEU-privilégiumok tehát nincsenek.

Az interjú azonban olyan tagjait is megmozdította az egyetemi oktatók közösségének, akik eddig még nem álltak ki a nagy nyilvánosság elé a felsőoktatás panaszaival. Az egyébként a CEU kérdésében „hallgatást

fogadó” Professzorok Batthyány Köre tagjaként is ismert Király Miklós jogászprofesszor a közösségi portálon például pontosan felsorolta mindazokat a gondokat, amelyekről másokkal együtt magam is évek óta szólok egyebek mellett az *ÉS* hasábjain: a költségvetés szűkösségét, a kancellári rendszert, az „alkalmazott tudományok egyetemének” megalapítását, a Nemzeti Közzolgálati Egyetemnek adományozott (valódi!) privilégiumokat, a nemzetközi ragsorokban látható lecsúszásunkat és így tovább.

Ami Király Miklóst és a CEU-oktató Ürge-Vorsatz Diánát, Matolcsi Máté matematikust, Jeszenszky Gézát, Sólyom Lászlót és a sajtó figyelmét megragadó többi nyilatkozót összeköti, az az, hogy mindegyikük vállaltan jobboldali, de legalábbis nem baloldali vagy liberális kötődésűként azonosítja magát, és emeli fel szavát a CEU-t és a magyar felsőoktatást ért méltatlan bánásmód miatt.

A Matolcsi Máté levelében megnevezett Freund Tamás agykutató és MTA-alelnök nyilvános megszólalásáról a CEU ügyében nem tud az internet, de az ott ugyancsak említett Pálincás Józsefnek a többszöri kiállása elég nagy port vert fel, hiszen államtitkárként a Lázár János minisztériumába betagozódott Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal elnöke, vagyis kormányhivatalnok.

És hogy miért nincsenek többen, arra a mára már megkopott hírű amerikai író, Upton Sinclair örökbecsű megfigyelése a magyarázat: „Nehéz egy olyan emberrel megértetni valamit, akinek a fizetése függ attól, hogy sikerül-e nem megértenie azt.”

*

A múltkor vakmerően azt jósoltam, hogy előbb-utóbb majd visszavonják vagy megváltoztatják a lex CEU-t. Bár előjelek továbbra sem mutatkoznak erre, úgy vélem, a háttérben már vadul ötletelnek, hogyan lehet arcvesztés nélkül kimászniuk ebből az önkezükkel ásott veremből. Számomra nyilvánvaló, hogy a Momentumnak a CEU-t érintő népszavazási ötlete öngyilkos kezdeményezés. Az akadémiai szférán túl aligha mozgósít nagy tömegeket öt olyan kérdés, mint ez: „Egyetért-e Ön azzal, hogy Magyarország területén külföldi felsőoktatási intézmény attól függetlenül folytathasson oklevelet adó képzési tevékenységet, hogy magyarországi működésének elvi támogatásáról szóló nemzetközi szerződés kötelező hatályát a szerződő felek elismerték?”

A külföldi tiltakozás intenzitása azonban nem csökken, és ha a hazai oktatók és kutatók egységesen lépnek fel nem csupán a CEU-ért, hanem a felsőoktatás helyzetének gyökeres megváltoztatásáért, beleértve a források és fizetések jelentős növelését, az autonómiák visszaállítását, akkor van remény a változásra.

Jorge Luis Borges, a fiatalon az anarchistákkal is rokonszenvező és avantgárd mozgalmakkal azonosuló argentin író mondta egy interjúban, hogy volt idő, amikor el kellett döntenie, Homérosz vagy Akhilleusz sorsát választja-e. Ő maga, mondta, homéroszi életet élt le, és nem csak mert idősebb korára megvakult. Az egyetemek is a homéroszi pályát jelölik ki mind a hallgatók, mind az oktatók számára. De vannak idők, amikor Akhilleusz bátorságára és erejére van szükség.